

ФАРИДИДДИН АТТОРНИНГ МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ТАРБИЯГА ОИД ҚАРАШЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

Матмуратов Азизбек Абдикаримович

Урганч Давлат Университети мустақил тадқиқотчиси,

Аннотация. *Фаридиддин Аттор ҳаётда кўп бора қийинчилик ва талон-тарошларга дуч келган, ҳаётнинг оғир синовлари, ларзали қисматларни ўз бошидан кечирган, хотиржам яшаиш имконияти унда жуда оз бўлишига қарамай, унинг ижодиёти барибир самарали кечган. У ҳар томонлама, чуқур аҳамиятга эга талай асарларни келажак авлодларга абадий мерос қилиб қолдирган. Давлатшоҳ Самарқандий "Тазкират-уш-шуаро" номли асарида Аттор асарларининг умумий ҳажмини 250 минг байтга яқин деб кўрсатганлиги маълум. Бу мақолада айнан Фаридиддин Атторнинг ёш авлодга қолдирган маънавий-ахлоқий тарбияга оид қимматли мероси ёритилган.*

Аннотация. *Фаридиддин Аттар столкнулся в своей жизни со многими трудностями и ограблениями, он пережил суровые жизненные испытания и потрясающие судьбы, несмотря на то, что возможностей жить спокойно у него было очень мало, его творчество по-прежнему было действенным. Он оставил много всеобъемлющих и глубоко важных работ как вечное наследие для будущих поколений. Известно, что Давлатшах Самарканди в своем произведении «Тазкират-уш-шуаро» указал общий объем сочинений Аттара примерно в 250 тысяч стихов. В данной статье освещается ценное наследие Фаридиддина Аттара по духовно-нравственному воспитанию, оставленное молодому поколению.*

Калит сўзлар. *ахлоқий меъёрлар, маросимлар ҳаё, хушмуомалалик, сезгирлик, меҳнатсеварлик, саховатпешалик, дўстлик ва дўстлик туйғуси футувват илми.*

Ключевые слова. *нравственные нормы, ритуалы скромности, вежливости, чуткости, трудолюбия, великодушия, дружбы и чувства дружбы футувват науки.*

Ҳар бир халқнинг ўзига хос хусусиятлари, ахлоқий меъёрлари, урф-одатлари, маросимлари, урф-одатлари, турмуш тарзи мавжуд. Ҳар бир халқнинг юзлаб йиллар давомида ҳаётда илдиз отган ўзига хос маданияти мавжуд бўлиб, бу таълим-тарбия жараёнига муқаррар таъсир кўрсатади. Кўрсатмаларга амал қилиб, ёш авлодни илғор аъёнлар ва илғор ахлоқ-одоб руҳида тарбиялаш, улар қалбида ижобий хулқ-атвор фазилатларини сингдириш, эзгу халқ удумларини ҳаётга жорий этишга интиламиз.

Жамият ва ижтимоий муносабатларнинг ривожланиши билан тарбиявий ишлар тизимида янги, баъзан анча мураккаб вазифалар пайдо бўлади. Жамият ўз тараққиётининг ҳар бир босқичида оила, мактаб ва бошқа таълим муассасалари олдида тобора кўпроқ янги вазифалар қўймоқда.

Ҳозирги босқичдаги таълим-тарбия ишларининг бу хусусиятлари одамлар, айниқса, ёшлар онгига таъсир этишнинг янги, илғор ва самарали усулларини излаш ва аниқлашга қаратилган илмий-тадқиқот ишларини тақозо этади. Кўп асрлар давомида китобхонлар онгини забт этган шарқ адабиёти классикларининг педагогик қарашлари ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, тарбиянинг барча жабҳаларини қамраб олади. Бу асарлар болалар ва ёшларни инсонпарварлик, юксак ахлоқ-одоб руҳида тарбиялашга чақиради; уларда ҳаё, хушмуомалалик, сезгирлик, меҳнатсеварлик, саховатпешалик, дўстлик ва дўстлик туйғуларини шакллантириш; мардликка, душманларга нафратга, ватанга фидойий муҳаббат ва унинг равнақи йўлида фидойиликка ўргатади.

Ёш авлодни тарбиялаш масаласи жамият тараққиёти тарихининг барча босқичларида, демак, адабий ижодда катта ўрин тутди. Шунинг учун ҳам педагоглар, олимлар, ёзувчилар ва халқ оғзаки ижодининг педагогик қарашларини ўрганиш ва ҳаётга тадбиқ этиш педагогика фанининг ривожланиши ва тарихини ўрганишда муҳим аҳамият касб этади. Мутафаккирларимиз билимни инсоний куч, инсон ва инсоний муносабатларни такомиллаштиришда билимнинг ўрни бекиёс, деб ҳисоблаганлар. Улар ўз шогирдлари ва издошларига эга бўлган мутафаккир-устозлар эдилар. Улар ўз асарларини яратишда ушбу илмий асарлардан ўқув қўлланмаси сифатида ҳам фойдаланишини яхши тушунганлар. Бинобарин, ҳар қандай илмий рисолада қимматли педагогик фикрлар, ахлоқий кўрсатмалар, билимларни амалиётда қўллаш бўйича маслаҳатлар мавжуд. Атторм, Румий, Саъдий каби сўфийларнинг асарларини тақдим этиш услуби уларни тушунарли қилди, бу манбаларни ўзлаштиришга хизмат қилди⁵.

Тасаввуф педагогикасидаги комил инсонни шакллантириш масалаларига тадқиқотчилар томонидан етарлича эътибор берилмаган, табиийки, мутафаккирларимизнинг педагогик қарашларига бундай эътибор бермаслик тарихан хато ҳисобланади, чунки миллий педагогикани юксалтиришда маънавий-ахлоқий дунёқарашнинг бу жиҳати марказий ўринни эгаллайди. Жамиятнинг туб ўзгаришлари шароитида ўрта асрлар тасаввуф вакилларининг педагогик ғояларини ўрганиш ва таҳлил қилиш заруратга айланиб бормоқда. Шу муносабат билан таълим-тарбия фани янада катта аҳамият касб этади ва бу фаннинг асосий мақсади, албатта, инсонпарварлик ғояларига бой ўтган асрларни ўрганишдир. Ўрта аср Шарқининг педагогик тафаккури чуқур илдизларга эга. Асрлар давомида у муайян ижтимоий-тарихий воқеанинг ижтимоий жараёнларининг чуқур равшанлигини акс эттирувчи барча кадриятлар ва инсон маънавиятини ўзига сингдиради.

XII асрнинг буюк олими Фаридиддин Аттормнинг педагогик қарашлари унинг барча асарларида ўрин олган; дидактик, ахлоқий, фалсафий ва диний характерга эга. Уларнинг фикрига кўра, инсон дарҳол эмас, балки аста-секин туғилган. Лекин бу жараён яратувчининг амрига кўра содир бўлади, чунки дунёдаги ҳеч бир ҳодиса мутлақ борлиқ – Худонинг нурисиз содир бўлмайди. Аммо инсоннинг келиб чиқиши

---

⁵Совитова Э.Т. Становление и развитие суфийской педагогической мысли : диссертация ... кандидата педагогических наук. - Нижний Новгород, 2007. - 239 с.

билан унинг шаклланиш жараёни тўхтамайди. Инсон ўз навбатида умуминсоний ақл даражасига кўтарилиши керак. Лекин инсонда ҳам маънавий, ҳам жисмонан, ҳайвоний ва самовий табиат бор экан, бу томонлар ўртасида доимий кураш – адоват бор. Ҳайвон нафс томонида ким ғалаба қозонса, у умумбашарий руҳ даражасига этиб бормади. Ва кимки самовий табиатни эгаллаб олса, у яратувчининг моҳиятини билиши мумкин.

Атторнинг футувват илми ривожига кўшган ҳиссаси, бизнингча, асосан қуйидагилардан иборат.

1. Сўфийлик ахлоқининг таназзулга учрашига олиб келган айрим сўфийлик қарашларини қоралаш: Баъзилари фақат сўфийларча кийиниб, сўфийлар орасида мисантропик туйғуларни намоён қиладилар.

2. Аттор жамиятга аристократик аксилинсоний ахлоқдан (меҳнатга ва меҳнаткашларга нафратланиш) фарқли равишда барча одамларни тенг деб билувчи инсонпарварлик одоб-ахлоқини, ҳалол, меҳрибон, манфаатсиз ва меҳнаткаш одамларни энг инсонпарвар ва комил деб ҳисоблаган инсонпарварлик ахлоқини жамиятга тақлиф қилди.

3. Футувватда адолат учун курашаётган фаол инсонларни юксак кадрлаган.

4. Аттор биринчи марта адолатни бошқа барча ахлоқий меъёрлардан устун қўйишга журъат этди ва адолатли кофирни ноҳақ ва ноинсоф мусулмондан устун қўйди. Бу Аттор учун барча фазилатлар ичида инсонийлик ва адолат энг кадрли ва илоҳий эканлигидан далолат беради. Дарҳақиқат, инсоннинг бу фазилатлари Аттор даврида ҳам долзарб бўлган ва афсуски, бугун ҳам ўз аҳамиятини йўқотмайди. Бироқ, билим ва илмнинг аҳамиятига баҳо берар экан, Аттор ўзининг буюк салафларига қараганда чуқурроқ ва узокроққа боради:

1. У илмнинг аҳамияти ва кадрини амалда қўллаш билан фойдали бўлишида кўради.

2. У билим ва фанни инсон тарбияси ва камолотида табиий омил ва ҳаракатлантирувчи куч деб билади.

3. Билим ва таълим жараёнининг узвий боғлиқлигини кўрсатади.

4. Таълим, интеллектуал ривожланиш ва тарбиянинг бирлиги.

5. У кишилар фаровонлиги, ижтимоий тараққиётнинг ривожланиши билан таълим ва тарбия жараёнининг билим билан, ёшларнинг билимлар тизимини эгаллаши билан боғлиқлигини асослаб беради, бу эса замонавий педагогик тамойилларга мос келади.

6. Илм ва илм-фан ҳимоя қилувчи кучлардир. қоронғу кучлардан одамлар, одамларни маънавий ва жисмоний жиҳатдан яхшилади, уларни яқинлаштиради ва Худога тўғри йўлни кўрсатади.

7. Ва ниҳоят, билим ва илм инсонни покиза ва комил қилади, яъни кўп жиҳатдан одамларни маънавий ва жисмонан яхшилаш, яқинлаштириш ва Худога тўғри йўлни кўрсатиш комил шахсни шакллантиради.

Фаридиддин Атторнинг бу педагогик ғоялари XII асрдаёқ ёрқин ва башоратли

янгради. Аттормнинг педагогик ғоялари ва топилмалари ўз халқининг манфаатини ўз манфаати ва фаровонлиги учун сотган мўғул босқинчилари ва маҳаллий ҳукмдорлар томонидан экилган вайронагарчилик ва тенгсиз шахссизликнинг қоронғу салтанатида қуёш нурларидек порлаган эди. Ижтимоий-сиёсий ҳаётни ташкил этишнинг мана шундай ваҳший шароитларида ҳам Аттормнинг ёрқин педагогик ғоялари халқ, ёшлар қалбидан жой олди, мактаб, мадраса, масжид, меҳнаткашлар оилалари деворларига кириб, қунт билан амалга оширилди. халқни илм-фан ва маданият, меҳнат ва инсонпарварлик, олижаноблик ва озодликка муҳаббат руҳида тарбиялашдек камтарона, машаққатли миссиясини амалга оширди. Бизнингча, Аттормнинг билим, илм-фан ва таълимни ўзлаштиришнинг инсон ҳаёти ва фаолиятида зарурияти ва ўрни ҳақидаги педагогик ғояларининг азалий қадрияти ҳам шундан иборат. Ва шунинг учун замонавий мактаблар ҳаётида ушбу ғояларга бўлган талаб долзарбдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Совитова Э.Т. Становление и развитие суфийской педагогической мысли : диссертация кандидата педагогических наук. - Нижний Новгород, 2007. - 239 с.
2. Фаридиддин Атторм. Панднома ва Булбулнома; масъул муҳаррир Асрор Самад; сўз боши муаллифи Э. Очил; форсийдан Жамол Камолтарж. - Т.: Meriyus, 2011. - Б. 128.
3. Тахери Д.М. Педагогические идеи Джалаладдина Руми в системе современных общеобразовательных школ Ирана : диссертация ... кандидата педагогических наук. - Душанбе, 2010. - 175 с.
4. Гуломов А.О. Просветительско-педагогические воззрения Саади Ширази и их отражение в учебно-воспитательном процессе общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан : диссертация ... кандидата педагогических. - Душанбе, 2019. - 158 с.